

Pere Comellas

9 Desembre 2020

Pere Comellas va néixer a Cal Rosal (Berguedà) l'any 1965. Va fer preescolar en l'edifici que avui acull un dels centres artístics més innovadors del món, el Konvent. És professor d'Estudis Portuguesos a la Universitat de Barcelona i membre del Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades. Ha traduït autors com Mia Couto, Gonçalo Tavares, José Eduardo Agualusa, Dulce Maria Cardoso, Alberto Mussa, Bernardo Kucinski, Eça de Queirós, Moacyr Scliar, etc. Premi Giovanni Pontiero 2005 i 2017. Premi IV PEN Català de traducció 2019.

Lima Barreto (Afonso Henriques de Lima Barreto) va néixer a Rio de Janeiro l'any 1881. La seva mare va morir quan era petit, i el seu pare va patir una malaltia mental que va obligar Lima Barreto a fer-se càrrec de la família força jove. Va poder ingressar a l'Escola Politècnica de Rio, on va patir la discriminació dels companys pel fet de ser mulato i de família modesta. L'any 1902 va deixar l'escola per poder treballar d'escrient a la Secretaria de Guerra, feina que començava a compatibilitzar amb la vocació literària. Des de molt jove era propens a les depressions i a l'alcoholisme. La poca atenció que

mereixien els seus escrits, segons que sembla per manca de contactes influents en els cenacles literaris, agreugen els seus estats depressius. Estarà internat diverses vegades en un sanatori mental. Les seves novel·les reflecteixen sovint moltes de les seves peripècies personals. La seva literatura té un to de denúncia social. Va ser un gran coneixedor de la literatura europea, i molt especialment dels clàssics russos. La seva novel·la més coneguda (traduïda al català per Josep Domènec Ponsatí per Adesiara l'any 2017) és *El trist final d'en Policarpo Quaresma*, una crítica ferotgement llibertària i satírica del nacionalisme i la seva manipulació pel poder. Lima Barreto va morir als 41 anys.

La nova Califòrnia

I

Ningú no sabia d'on havia vingut aquell home. L'oficial de Correus només en podia informar que responia al nom de Raimundo Flanel, perquè això és el que hi deia a la correspondència que rebia. Que era molta. Gairebé diàriament, el carter se n'anava a un dels extrems del poble, on vivia el desconegut, carretejant un plec voluminós de cartes arribades d'arreu del món, revistes gruixudes en llengües enrevessades, llibres, paquets...

Quan en Fabrício, el paleta, va anar a casa del nou habitant per rebre'n un encàrrec, tothom a la botiga li va preguntar quina feina li havia encarregat.

—Li faré un forn —va dir l'home— al menjador.

Imagineu-vos la sorpresa del poble de Tubiacanga en assabentar-se d'una construcció tan extravagant: un forn al menjador! I, els dies següents, en Fabrício va poder explicar que havia vist globus de vidre, ganivets sense fulla, flascons com els de la farmàcia, un munt de coses estranyes per taules i estanteries, com estris d'una bateria de cuina que hagués de fer servir el dimoni en persona.

A la vila va saltar l'alarma. Per a uns, els més avançats, era un falsificador de moneda; per a altres, els

creients i simples, un individu que tenia tractes amb el banyeta.

En Chico de la Tirana, el carreter, quan passava per davant de la casa de l'home misteriós al costat del carro que grinyolava i mirava xemeneia del menjador que fumejava, no parava de senyar-se i de resar un *crec-en-un-déu* en veu baixa; i, si no hagués sigut per la intervenció del farmacèutic, el subcomissari hauria assetjat la casa d'aquell individu sospitós, que inquietava la imaginació de tota una població.

L'apotecari Bastos va sospesar les informacions d'en Fabrício i en va concloure que el desconegut devia ser un savi, un gran químic, refugiat allà per dur a terme més tranquil·lament els seus treballs científics.

Home amb estudis, respectat a la ciutat, regidor, metge també —perquè al doctor Jerônimo no li agradava de receptor i s'havia associat amb la farmàcia per viure més tranquil—, l'opinió d'en Bastos va dur la tranquil·litat a totes les consciències i va fer que la població envoltés d'una silenciosa admiració la persona del gran químic que havia vingut a viure al poble.

A la tarde, si el veien passejar pel marge del Tubiacanga, asseure's aquí o allà, mirar perdudament les aigües clares del rierol, rumiant davant de la penetrant melangia del crepuscle, tothom es treia el barret i tot sovint a la «bona nit» hi afegien un «doctor». I tocava el cor d'aquella gent la profunda simpatia amb què ell tractava les criatures, la manera com les contemplava, com si li fes llàstima que haguessin nascut per patir i per morir.

La veritat és que era digne de veure, sota la dolçor suau de la tarda, la bondat de messies amb què acarona aquelles criatures negres, amb una pell tan llisa i unes maneres tan tristes, enfonsades en el seu captiveri moral, i també les blanques, amb la pell descolorida, esquerdada i aspra, que vivien immerses en la necessària astènia dels tròpics.

A vegades li venien ganes de preguntar-se per quina raó en Bernardin de Saint-Pierre havia gastat tota la seva tendresa amb en Paul i la Virginie i s'havia oblidat dels esclaus que els envoltaven...

En pocs dies l'admiració pel savi era gairebé general. Gairebé. Perquè només n'hi havia un a qui no impressionaven els mèrits del nou habitant.

El capità Pelino, mestre d'escola i redactor de la *Gazeta de Tubiacanga*, òrgan local vinculat al partit del govern, s'irritava amb el savi. «Ja ho veureu», deia ell, «qui és aquest individu... Un estafador, un aventurer o potser un lladre fugit de Rio.»

Aquesta opinió no es basava en res, o més ben dit, es basava en el seu despit dissimulat en veure a la terra un rival per a la fama de savi que tenia. No és que en Pelino fos químic, ni molt menys; però era savi, era gramàtic. No hi havia ningú a Tubiacanga que escrivís res sense endur-se un clatellot del capità Pelino, i fins i tot quan es parlava d'algun notable de Rio, ell no es descuidava de dir: «No hi ha dubte! L'home té talent, però escriu: "inlús" i "posar de relleu"...». I arrufava els llavis com si s'hagués empassat alguna cosa amargant.

Tota la vila de Tubiacanga s'havia acostumat a respectar el solemne Pelino, que corregia i esmenava les més altes glòries nacionals. Un savi...

Al capvespre, després de llegir una mica el Sotero, el Cândido de Figueiredo o el Castro Lopes —que és com qui diu els Labèrnies i els Alcovers del Brasil—, i d'haver-se repassat el tiny dels cabells, el vell mestre sortia vagorosament de casa, molt embotonat amb la seva americana de bri i es dirigia a l'apotecaria d'en Bastos a fer petar la xerrada. Conversar és una manera de dir-ho, perquè era en Pelino avar de paraules i es limitava només a escoltar. Quan, però, dels llavis d'algú se n'escapava la més petita incorrecció de llengua, intervenia i esmenava. «Ha sigut llavors», deia l'oficial de Correus, «quan...». Aleshores el mestre intervenia amb mansuetud evangèlica: «No digui "sigut", senyor Bernardes; en portuguès és "estat"».

I la conversa continuava després de l'esmena, fins que la interrompia de nou una altra esmena. Per això i per altres coses, hi va haver molts tertulians que se'n van apartar, però en Pelino, indiferent, segur del seu deure, continuava l'apostolat de vernacularisme. L'arribada del savi el va distreure una mica de la missió.

Tots els seus esforços es dirigien ara a combatre aquell rival, que sorgia tan de sobte.

Van ser en va, les seves paraules i la seva eloqüència: en Raimundo Flamel no quedava mai a deure res a ningú, i a més era generós —pare de la pobresa—, i el farmacèutic va trobar en una revista especialitzada el seu nom citat com a químic de valor.

II

Feia ja anys que el químic vivia a Tubiacanga quan, un bonic matí, en Bastos el va veure entrar a la farmàcia. El plaer del farmacèutic va ser immens. El savi no s'havia dignat fins llavors visitar ningú, i un dia, quan el sagristà Orestes va gosar ficar-se a casa seva per demanar-li una almoina per a la futura festa de la Mare de Déu de la Concepció, el va rebre i atendre amb un fastig ben visible.

En veure'l, en Bastos va sortir de darrere el mostrador, va córrer a rebre'l amb la més perfecta demostració de qui sabia amb qui tractava i va ser gairebé alçant la veu que li va dir:

—Doctor, molt benvingut!

El savi va semblar que no se sorprenia ni de la demostració de respecte del farmacèutic ni del tractament acadèmic. Dolçament va mirar un moment els prestatges plens de medicaments i va contestar:

—Voldria parlar amb vostè en privat, senyor Bastos.

La sorpresa del farmacèutic va ser gran. En què podria ell servir un home amb tant renom, que els diaris citaven amb un respecte tan exquisit. Devia ser cosa de diners? Potser... Un endarreriment en el pagament de les rendes, qui sap? I va acompanyar el químic cap dins de la casa, sota la mirada sorpresa de l'aprenent que, per un moment, va deixar caure la mà de morter amb què macerava alguna tisana.

Finalment van arribar a la petita habitació del fons de tot, la que feia servir per a les visites mèdiques més entretingudes o per a les petites operacions, perquè en Bastos també operava. Es va asseure i en Flamel no va trigar a explicar-se:

—Com vostè ja deu saber, em dedico a la química, fins i tot m'he fet un nom en el món científic...

—Ho sé perfectament, doctor, i de fet n'he informat els meus amics.

—Gràcies. Doncs bé: he fet un gran descobriment, extraordinari...

Avergonyit amb el seu entusiasme, el savi va fer una pausa i després va continuar:

—Un descobriment... Però no em convé, ara com ara, comunicar-lo al món científic, m'entén?

—Perfectament.

—Per això em caldrien tres persones com cal que fessin de testimonis d'un experiment i me'n donessin un certificat formal, per preservar la prioritat del meu invent... Ja ho sap, hi ha esdeveniments imprevistos i...

—Certament! I tant que sí!

—Imagini's, és que es tracta de fer or...

—Com? Què diu? —va fer en Bastos obrint uns ulls com taronges.

—Sí! Or! —va dir amb fermesa en Flamel.

—Com?

—Ja ho veurà —va dir el químic secament—. La qüestió per ara són les persones que han d'assistir a l'experiment, no troba?

—Certament, cal que els seus drets quedin preservats, perquè...

—Una —el va interrompre el savi— és vostè; les altres dues, em farà el favor d'indicar-me-les.

L'apotecari va rumiar una estona, va passar revista de les seves coneixences, i al cap de tres minuts va preguntar:

—El coronel Bentes serviria? El coneix?

—No. Ja sap que no em faig amb ningú, aquí.

—Li puc assegurar que és un home seriós, ric i molt discret.

—És religiós? Li faig aquesta pregunta —va afegir en Flanel de seguida— perquè hem de remenar ossos de difunt, i no es pot fer d'altra manera...

—I ara! És gairebé ateu...

—Bé! L'accepto. I l'altre?

En Bastos va tornar a rumiar i aquesta vegada va trigar una mica més fent memòria... Al final va dir:

—Serà el tinent Carvalhais, el de les contribucions, el coneix?

—Com ja li he dit...

—És veritat. És un home de confiança, seriós, però...

—Què li passa?

—És maçó.

—Millor.

—I quan serà?

—Diumenge. Diumenge, tots tres aniran a casa meva per assistir a l'experiment i espero que no em negaran les firmes per autenticar el meu descobriment.

—Entesos.

Diumenge, com havien promès, les tres persones respectables de Tubiacanga van anar a casa d'en Flanel, i al cap d'uns dies, misteriosament, l'home va desaparèixer sense deixar ni rastre ni cap mena d'explicació.

III

Tubiacanga era una vila de tres o quatre mil habitants, molt pacífica. A l'estació, de tant en tant, els trens es dignaven aturar-s'hi. Feia cinc anys que no s'hi registrava cap robatori o furt. Les portes i les finestres hi eren... perquè a Rio també n'hi havia.

L'últim crim anotat en el seu pobre registre era un assassinat en ocasió de les eleccions municipals; però, com que l'assassí era del partit del govern i la víctima de l'oposició, l'esdeveniment no va alterar gens els costums de la ciutat, que va continuar exportant cafè i reflectint les seves cases baixes i anxovades a les escasses aigües del rierol que li donava nom.

Quina no havia de ser, doncs, la sorpresa dels seus habitants quan s'hi va produir un dels crims més repugnants de què es té memòria! No es tractava d'un esquarterament o d'un parricidi; no era l'assassinat de tota una família o l'atrancament de l'oficina de contribucions; era una cosa pitjor, sacrílega als ulls de totes les religions i consciències; es violaven les sepultures de l'Assossec, del seu cementiri, de la seva sagrera.

La indignació a la vila va envair totes les maneres i totes les voluntats. La religió de la mort és la primera de totes, i certament serà l'última que morirà en les consciències. Contra la profanació, van clamar els sis presbiterians del lloc (els bíblies, com els deia el poble); clamava l'agrimensor Nicolau, antic cadet, i positivista del ritu Teixeira Mendes; clamava el major Camanho, president de la lògia Nova Esperança; clamaven el turc Miguel Abudala, negociant de betes i fils, i l'escèptic Belmiro, antic estudiant, que vivia a la bona de Déu, xarrupant aigüerent a les tavernes. Ni tan sols la filla de l'enginyer del ferrocarril —que es passava la vida dibuixant aquell cul de món i ni s'adonava dels sospirs dels enamorats locals, sempre esperant que el tren li dugués un príncep que la demanés en matrimoni—, la guapa i desdenyosa Cora, no podia deixar de compartir la indignació i l'horror que aquell acte havia provocat a tota la vila. Què hi tenia a veure, ella, amb les tombes dels antics esclaus i dels humils jornalers? De quina manera podia interessar els seus bonics ulls marrons el destí d'uns ossos tan humils? Que potser aquell robatori pertorbaria el seu somni de lluir la bellesa de la seva boca, dels seus ulls i del seu bust als carrers de Rio?

Ben cert que no; però era la Mort, la Mort implacable i omnipotent, de qui ella també se sentia esclava, i que no deixaria un dia d'endur-se la seva bufona calavera cap a la pau eterna del cementiri. Allà la Cora hi volia tenir els ossos tranquils, quiets i descansant còmodament en una caixa ben feta i en una tomba segura, un cop la seva carn hagués fet les delícies dels cucs...

El més indignat, però, era en Pelino. El professor havia publicat un article d'opinió en què imprecava, bramava, esgaripava: «A la història del crim», deia ell, «ja prou rica en fets repugnants, com ara l'esquarterament de Maria de Macedo o l'estrangulament dels germans Fuoco, no se'n registra cap que ho sigui tant com el saqueig de les sepultures de l'Assossec.»

I la vila vivia amb l'ai al cor. La cara de la gent ja no reflectia pau; els negocis estaven paralitzats; els festejos, suspesos. Dies i dies, per damunt de les cases hi planaven núvols negres, i a la nit tothom sentia sorolls, gemecs, fresses sobrenaturals..., semblava que els morts exigissin venjança...

Però el saqueig continuava. Cada nit eren dues, tres sepultures obertes i buidades del seu fúnebre contingut. Tota la població va decidir anar en massa a protegir els ossos dels seus avantpassats. Hi van anar d'hora, però ben aviat, cedint al cansament i a la son, se'n va retirar un, després un altre, i a la matinada ja no hi quedava cap vigilant. Aquell mateix dia l'enterraments va comprovar que s'havien obert dues sepultures més i se n'havien endut els ossos cap a un destí misteriós.

Llavors van organitzar una guàrdia. Deu homes decidits van jurar davant del subcomissari que vigilarien tota la nit la mansió dels morts.

La primera nit no va passar res d'anormal, ni la segona, ni la tercera, però la quarta, quan els vigies es disposaven a pesar figures, a un li va semblar entreveure una silueta que s'esquitllava entre l'illa dels nínxols. Hi van córrer i van poder atrapar dos dels vampirs. La ràbia i la indignació fins llavors reprimides ja no es van poder contenir més i van clavar tantes garrotades a aquells lladres macabres que els van deixar estesos i com morts.

La notícia va córrer de seguida de casa en casa, i quan al matí es va voler aclarir la identitat dels dos malfactors, davant de tota la població s'hi van poder reconèixer el recaptador Carvalhais i el coronel Bentes, ric terratinent i alcalde. El coronel encara era viu, i davant de les repetides preguntes que li van fer, els va poder dir que arreplegava els ossos per fer or, i que el company que havia fugit era el farmacèutic.

Hi va haver sorpresa i hi va haver esperança. Com, fer or amb uns ossos? Podia ser? esclar que aquell home tan ric, i respectat, no s'hauria rebaixat al paper de lladre de morts si allò no fos veritat!

Si fos possible, si d'aquelles miserables despulles fúnebres se'n poguessin treure uns quants feixos de bitllets, que bé que aniria a tothom!

El carter, que somiava des de sempre fer estudiar el fill a la universitat, de seguida hi va veure la manera d'aconseguir-ho. En Castrioto, l'escrivà del jutge de pau, que l'any anterior s'havia pogut comprar una casa però encara no hi havia construït la tanca, va pensar en el mur que li havia de protegir l'hort i la canalla. Pels ulls d'en Marques, el pagès, que feia anys que feia mans i mànigues per trobar pastura, de seguida hi

va passar el planell verd d'en Costa, on els seus bous s'engreixarien i es farien enormes...

Les necessitats de cadascú, aquells ossos que eren or les podrien atendre i satisfer, fer-los feliços; i aquells dos o tres milers de persones, homes, criatures, dones, joves i vells, com si en fossin una de sola, van córrer cap a cal farmacèutic.

Amb penes i treballs el subcomissari va poder impedir que destrossessin la farmàcia i fer que es quedessin a la plaça esperant l'home que tenia el secret de tot un Potosí. No va trigar a aparèixer. Enfilat en una cadira, amb una barra d'or a la mà que brillava al sol viu del matí, en Bastos va demanar clemència i va prometre que els ensenyaria el secret si li perdonaven la vida. «Ho volem saber ara», li van cridar. Ell llavors va explicar que calia escriure la fórmula, indicar els passos del procés, els reactius —una feina entretinguda que només els podria lliurar l'endemà. Hi va haver un murmuri, uns quants fins i tot el van escridassar, però el subcomissari va parlar i es va fer responsable del resultat.

Dòcilment, amb aquella dolçor particular de les multituds furioses, cadascú se'n va anar cap a casa amb un únic pensament al cap: arreplegar tants ossos de difunt com pogués.

La notícia va arribar a ca l'enginyer del ferrocarril. A l'hora de sopar no es va parlar de res més. L'enginyer va ressuscitar tot el que encara sabia de la carrera i va afirmar que era impossible. Allò era alquímia, una cosa morta: l'or és or, un element simple, i els ossos són ossos, elements compostos, fosfat i calç. Creure's que es podia fer una cosa de l'altra era una «bestiesa». La Cora va aprofitar el cas per riure's aristocràticament de la crueltat d'aquells salvatges; però la seva mare, la senyora Emília, tenia fe que la cosa era possible.

A la nit, però, l'enginyer, veient que la seva dona dormia, va saltar per la finestra i va córrer de dret al cementiri; la Cora, descalça, amb les sabatilles a la mà, va despertar la criada per anar juntes a la collita d'ossos. No la va trobar i hi va anar tota sola; i la senyora Emília, veient-se sola, va endevinar el passeig i també se n'hi va anar. I així mateix ho va fer tot el poble. El pare, sense dir res al fill, hi anava; la dona, pensant-se que enganyava el marit, hi anava; els fills, les filles, els criats, tota la població, sota la llum de les estrelles ombrívols, va córrer cap a la satànica cita a l'Assossec. I no hi va faltar ningú. El més ric i el més pobre hi eren. Hi havia el turc Miguel, hi havia el professor Pelino, el doctor Jerônimo, el major Camanho, la Cora, la guapa i enlluernadora Cora, amb els seus bonics dits d'alabastre, remenava la sànies de les sepultures, arrancava les carns encara podrides tossudament enganxades als ossos i se'ls posava a la falda fins llavors inútil. Era el dot, el que collia, i els seus narius, que s'obrien en ales rosades i gairebé transparents, no sentien la pudor dels teixits podrits en el fang pestilent...

Les batusses no van trigar a aparèixer; els morts eren pocs i no n'hi havia prous per satisfer la fam dels vius. Hi va haver ganivetades, trets, bufetades. En Pelino va apunyalat el turc per culpa d'un fèmur, i fins i tot dins de les famílies hi va haver raons. Els únics que no es van barallar van ser el carter i el seu fill. Van treballar junts i ben avinguts, i un cop, el petit —un nen molt espavilat d'onze anys— fins i tot va aconsellar al pare: «Papa, anem on hi ha la mama, que tenia molta ossada...»

Al matí, al cementiri hi havia més morts que els que havia rebut en trenta anys d'existència. Només una persona no hi havia anat, no havia mort ningú, no havia profanat cap tomba: era en Belmiro, el borratxo.

En Belmiro va entrar en una botiga mig oberta i, com que no hi va trobar ningú, es va omplir una ampolla d'aiguarent i es va posar tranquil·lament a beure assegut al marge del Tubiacanga, veient córrer suaument les seves aigües sobre l'aspra llera de granit; tots dos, ell i el riu, indiferents al que havien vist, al que veien, fins i tot a la fugida del farmacèutic, amb el seu Potosí i el seu secret, sota el dosser etern dels estels.

Categoria : El traduït

Etiquetes : Lima Barreto, Pere Comellas

